

УДК 339.564:338.1

DOI: <https://doi.org/10.37320/2415-3583/8.6>**Дунська А.Р.**

доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри менеджменту,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Бондар В.Ю.

аспірант,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ЕКСПОРТООРІЄНТОВАНИЙ РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВ ЯК ДРАЙВЕР ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ КРАЇНИ

У статті розглянуто сутність поняття експортоорієнтованого розвитку підприємств. Обґрунтовано роль та значення експорту для економічного зростання країни. Розглянуто різноманітні експортоорієнтовані моделі розвитку країн світу, визначено світових лідерів експорту товарів та послуг, детермінанти їх успіху на світовому ринку. Надано визначення експортоорієнтованого розвитку підприємств як процесу цілеспрямованої зміни кількісних та якісних характеристик соціально-економічної системи (підприємства) під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів, спрямованих на підвищення частки продукції, яка реалізується на зовнішньому ринку та її фіксації на рівні не менше 30% від загального обсягу продукції. Виявлено, охарактеризовано передумови експортної діяльності на українських підприємствах. Визначено пріоритети розвитку експортоорієнтованих підприємств, а також роль держави в активізації цього процесу.

Ключові слова: експортоорієнтований розвиток, економічне зростання, світовий ринок, зовнішньоекономічна діяльність.

Постановка проблеми. Посилення інтеграційних тенденцій у світовій економіці, розширення ринкових меж та, відповідно, збільшення й урізноманітнення учасників ринкових відносин щодо їх володіння конкурентними перевагами ускладнюють середовище здійснення економічної діяльності для вітчизняних підприємств. Збільшення факторів, що потребують не тільки аналізу, але й відповідного врахування та реагування з боку внутрішніх систем підприємств, обумовлює необхідність побудови ефективної системи вертикальних та горизонтальних зв'язків, яка б давала можливість швидко й адекватно реагувати на зовнішні імпульси, активізуючи певні точки зростання як на мікро-, так і на макrorівнях. Трансформація зовнішнього середовища підприємств щодо посилення вагомості експортної діяльності підкреслює необхідність її визначення як ключового драйверу економічного зростання країни загалом, який потребує глибокого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Роль експорту в економічному розвитку країни в різний час досліджувалась прихильниками різних економічних теорій. Серед іноземних учених, які приділяли увагу цьому питанню, варто виокремити роботи Р.І. МакКінона [1], Х. Ченері та А.М. Страута [2], у яких визначено експорт як фактор підвищення продуктивності виробництва та економічного зростання країни через приплив іноземної валюти. У вітчизняній науці питання стимулювання експортної діяльності на підпри-

ємствах та їх експортоорієнтованості піднімалися у працях О. Бірюка [3], Я. Кудрі [4], І. Русакова [5] та інших учених. Проте у згаданих роботах увага дослідників здебільшого зосереджена на актуалізації ролі експорту на макrorівні, а системний підхід до розуміння поняття експортоорієнтованого розвитку на рівні підприємства відсутній.

Мета статті полягає у визначенні експортоорієнтованого розвитку підприємств як драйвера економічного зростання країни.

Виклад основного матеріалу. Стратегічний євроінтеграційних вектор у зовнішній політиці окреслив складні завдання перед нашою державою, які вимагають негайної імплементації ефективної моделі економічного розвитку. За цієї моделі підприємства повинні орієнтуватись на передові технології, світові досягнення, враховуючи особливості внутрішньогосподарських процесів, узгоджуючи їх з основними тенденціями світогосподарських процесів. При цьому підприємства мають орієнтуватись на випереджаючий розвиток, що відповідає інтересам національної економіки.

Загальна експортна орієнтація економіки сприяє підвищенню рівня конкуренції, впровадженню інновацій та зростанню інноваційної активності. В міжнародному поділі праці Україна посіла своє місце, виходячи з наявних природно-географічних особливостей та соціально-економічних умов. Проте на нинішньому етапі розвитку економіки ці фактори поступово втратили

своє вирішальне значення. Їх місце посіли різні науково-технологічні фактори, які вітчизняні підприємства не в змозі ігнорувати. Окреслені трансформації посилюють необхідність дослідження змісту експортоорієнтованого розвитку підприємств.

Як було зазначено вище, вітчизняні науковці здебільшого зосереджували увагу у своїй дослідженні на макроекономічних аспектах експортоорієнтованого розвитку. Так, роботи М. Гацалова [6], О. Давидович [7] присвячені дослідженню питання експортоорієнтованої моделі держави; Т. Паллей та О. Кисельов [8] виділяють у своїх роботах експортоорієнтовану стратегію держави. Водночас декілька робіт присвячені питанню експортоорієнтованості як підприємства загалом, так і виробництва зокрема. Проте питання експортоорієнтованого розвитку підприємства як одиниці господарювання залишається майже не дослідженим.

З огляду на особливості внутрішнього ринку України, високу експортну залежність економіки та підвищення ролі зовнішніх чинників на розвиток підприємств варто взяти на озброєння експортоорієнтовану модель розвитку, сутність якої полягає в орієнтації галузей на зовнішній ринок разом з активним залученням до експортного виробництва іноземного капіталу або низькими ввізними митами. Реалізація цієї моделі дає змогу забезпечити прискорене зростання, підвищення добробуту населення, досягнення економічної безпеки країни, сприяє ефективному перерозподілу ресурсів, акумулює більшу частку валютних надходжень, що сприяє підвищенню рівня технологічної бази вітчизняних підприємств та підвищенню продуктивності праці.

Виробництво товарів та послуг для закордонних споживачів підтримує функціонування експортних економік світу за рахунок отримання прибутку від експорту, що активує ланцюговий зв'язок між нарощенням експорту та зростанням продуктивності виробництва, а це, зрештою, стимулює ще більший експорт. До того часу, поки існуватиме готовий ринок для продуктів, що виробляються всередині країни, економіка, орієнтована на експорт буде ефективною.

Експортоорієнтований розвиток як економічна стратегія був вперше запропонований урядами Німеччини та Японії у 1950-х роках. Пізніше ця стратегія була застосована в Південній Кореї, Тайвані, Гонконзі та Сінгапурі у 1970–1980-х роках, а потім адаптована до економіки країн Південно-Східної Азії, Латинської Америки та Китаю. Саме чотири Азіатські тигри (Гонконг, Південна Корея, Сінгапур та Тайвань) досягли значних здобутків, реалізуючи цю стратегію, привернувши увагу світової спільноти до особливостей її реалізації. В основу її успіху було покладено виробництво

продукції. Проте нинішні умови ведення бізнесу такі, що країна повинна мати диверсифікований експорт товарів та послуг, які могли б успішно та дешево конкурувати з промислово розвиненими країнами.

У 2017–2018 роках лідером з експорту продукції на світовий ринок залишався Китай, який експортував на 2,26 та 2,49 трлн. дол. відповідно. Друге й третє місце незмінно посідають Сполучені Штати Америки та Німеччина. За даними Світового банку лідером у відношенні експортованих товарів до загального ВВП країни є Люксембург, який у 2018 році експортував 211,6% від власного ВВП. Його основу складає експорт фінансових послуг, але значну частину також має експорт сталі, хімічної продукції, гумових та скляних виробів. Експорт Гонконгу склав 188,3% відносно його валового внутрішнього продукту. Серед основних товарних груп експорту цієї країни слід назвати електронне обладнання, дорогоцінні метали, машини та обладнання, медичне обладнання. Експорт Сінгапуру складав 176,4% шляхом поставки на світовий ринок електронного обладнання, машин, хімічних препаратів та медичного обладнання [9].

Саме східно-азійський варіант експортоорієнтованого зростання є предметом вивчення багатьох науковців як приклад одного з найуспішніших. Країни регіону максимального використовують переваги міжнародного поділу праці та залучення іноземного капіталу для розвитку економіки. Політика експортної орієнтації супроводжується залученням прямих іноземних інвестицій, що стимулює розвиток науки та техніки.

Експортоорієнтована індустріалізація як стратегія неодноразово піддавалась критиці з боку науковців. Одним з недоліків зазначеної стратегії є те, що вона неефективна тоді, коли ціни на експорт продукції на світовому ринку не перевищують витрати на імпорт всередині країни. Також до недоліків слід віднести надмірну залежність, яку часом відчувають країни під час експортної спеціалізації у разі зниження цін на світовому ринку на товари чи послуги, які ця країна постачає. В цю залежність потрапляють країни, що мають недостатньо диверсифікований експорт. Саме це сталося у 1997 році під час Азійської кризи. Досвід чотирьох Азійських тигрів можна вважати винятком, оскільки вони використали своє виняткове положення й мали можливість бути учасником японського ланцюга виробництва та створення доданої вартості, а Японія попередньо отримала пільговий доступ до європейського та американського ринків.

Аналіз успішного досвіду застосування стратегії експортоорієнтованого розвитку різними країнами світу дає можливість зробити висновок

щодо рівня технологічності експортних галузей, на яких країни спеціалізувалися на різних етапах свого розвитку. Більшість країн на початку зосереджувала свою увагу на менш трудомістких товарах, зокрема текстилі, паперовій промисловості. Пізніше всі вони переходили до експорту технологічно складніших, більш капітало- та трудомістких товарів, незважаючи на те, що швидкість зміни спеціалізацій експорту в кожній країні була різною.

Здійснений нами аналіз експортної спеціалізації провідних країн-експортерів та їх ринків збуту дає можливість зробити висновок, що основою їх експорту є високотехнологічні товари з високою доданою вартістю (табл. 1).

Досвід успішних структурних змін в економіках розвинених країн показує, що ключовим аспектом реструктуризації є підтримка експортоорієнтованого економічного зростання. Експортоорієнтований розвиток передбачає активізацію

Таблиця 1 – Структура експорту основних країн-експортерів

Країна	Основні галузі виробництва (за доданою вартістю)	Основні експортні галузі	Вартість експорту, млрд. дол. США (2017 рік)	Основні імпортери продукції (2017 рік)
Китай	Видобуток та обробка руди; залізо, сталь, алюміній та інші метали; вугільна промисловість; машинобудування; озброєння; текстиль; нафтовидобувна та нафтопереробна промисловість; хімічне виробництво; транспортне обладнання, літаки, кораблі; супутник; телекомунікаційне обладнання.	Електричне машинобудування, включаючи комп'ютери та телекомунікаційне обладнання, одяг, меблі, текстиль.	2 157 (1 місце)	США (19%), Гонконг (12,4%), Японія (6%), Південна Корея (4,5%).
Німеччина	Видобуток та обробка заліза, сталі, вугільна промисловість; хімічне виробництво; машинобудування, електроніка, верстатобудування, автомобілебудування, кораблебудування; харчова промисловість, текстильна промисловість.	Автомобілебудування, машинобудування, хімічна продукція, комп'ютери та електроніка, електричне обладнання, фармацевтичні товари, метали, транспортне обладнання, їжа, текстиль, гума та пластик.	1 401 (4 місце)	США (8,8%), Франція (8,2%), Китай (6,8%), Нідерланди (6,7%), Великобританія (6,6%), Італія (5,1%), Австрія (4,9%), Польща (4,7%), Швейцарія (4,2%).
Гонконг	Текстильна промисловість; туризм; банківська справа; електроніка; іграшки; годинники.	Електричне машинобудування, одяг та текстиль, годинники, ювелірні вироби.	496,1 (10 місце)	Китай (54,1%), США (7,7%).
Японія	Автомобілебудування; електроніка, кораблебудування, верстатобудування; обробка сталі та інших металів; хімічне виробництво; текстильна промисловість.	Автомобілі, залізо та сталь, напівпровідники, запчастини, енергетичне машинобудування, пластик.	683,3 (5 місце)	США (19,4%), Китай (19%), Південна Корея (7,6%), Гонконг (6,9%), Таїланд (4,2%).
Південна Корея	Електроніка, телекомунікації, автомобілебудування, кораблебудування; хімічне виробництво; обробка металів.	Напівпровідники, нафтохімікати, автомобілі, запчастини, безпровідне обладнання, сталь, електроніка, комп'ютери.	577,4 (6 місце)	Китай (25,1%), США (12,2%), В'єтнам (8,2%), Гонконг (6,9%), Японія (4,7%).
Україна	Видобуток залізної руди, металургія, транспортне машинобудування, хімічне виробництво; харчова промисловість.	Залізна руда, вугілля, транспортне машинобудування, хімічне виробництво, їжа.	36,85 (56 місце)	Росія (9,2%), Польща (6,5%), Туреччина (5,6%), Індія (5,5%), Італія (5,2%), Китай (4,6%), Німеччина (4,3%).

Джерело: складено на основі джерела indexmundi.com

підприємств для здійснення виходу на зовнішні ринки задля максимізації прибутку за рахунок збільшення обсягів продажу та забезпечення можливості довгострокового економічного зростання. При цьому підприємству важливо проаналізувати всі позитивні та негативні наслідки прийняття подібного рішення. На практиці експорт сприяє конкурентоспроможності підприємств, стимулюючи збільшення виробництва конкурентоспроможних товарів [10].

Розвиток експортних відносин з іншими країнами дає змогу підприємствам підтримувати наявний стан або нарощувати виробничі потужності, які часто залишаються неактивними через низькооплачуваних клієнтів на внутрішньому ринку та розширення ринку, тому успішне вирішення проблеми підвищення експортного потенціалу підприємства загалом є важливим компонентом розвитку як регіонів, так і окремих галузей економіки. Для цього необхідно створити ефективні механізми підтримки експортноорієнтованих підприємств [10].

Процес експортної орієнтації є ключовою ланкою, що характеризує міжнародні зв'язки країни та спрямована на завоювання місця на світовому ринку. Експортна орієнтація українських підприємств повинна бути довгостроковою, що передбачає системний характер у формуванні стратегічних напрямів розвитку [10].

Для забезпечення експортноорієнтованого розвитку підприємства необхідна така передумова, як наявність товарів та послуг, що характеризуються унікальністю для конкретного споживача на зовнішньому ринку. Така унікальність може бути обумовлена природно-географічним потенціалом, потужним ресурсним потенціалом підприємства, інноваційним потенціалом, наявними інвестиційними можливостями, внутрішніми управлінськими чи маркетинговими перевагами фірми.

Таким чином, експортноорієнтований розвиток підприємства можна охарактеризувати як процес цілеспрямованої зміни кількісних та якісних характеристик соціально-економічної системи (підприємства) під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів, спрямованих на підвищення частки продукції, яка реалізується на зовнішньому ринку, а також її фіксації на рівні не менше 30% від загального обсягу продукції.

До пріоритетів розвитку експортноорієнтованих підприємств можна віднести [10]:

- виробництво якісної продукції;
- збільшення частки підприємства на світовому ринку;
- надходження валютних коштів від експортної продукції;
- оновлення рівня технічного стану основних фондів підприємства;

- інвестиційне забезпечення виробництва;
- освоєння та впровадження новітніх технологій та інновацій;
- освоєння та впровадження зарубіжних методів управління й маркетингу.

Експортна спеціалізація підвищує ефективність господарювання національних компаній, що постачають експортним фірмам проміжну продукцію (за рахунок збільшення обсягу збуту), а також вітчизняних компаній – споживачів товарів, що вивозяться за кордон (за рахунок відносного зниження витрат).

Головне завдання експортноорієнтованої стратегії повинне полягати в переорієнтації конкурентоспроможних внутрішніх виробництв на зовнішні ринки. Експортноорієнтована стратегія розробляється урядом залежно від внутрішньої та зовнішньої економічної ситуації з огляду на стратегічні та поточні завдання держави. Центральне місце в економічній стратегії держави посідає експортноорієнтована політика, яка повинна вироблятися в комплексі з фінансово-бюджетною, грошово-кредитною, валютною, ціною, структурно-інвестиційною, сировинною, соціальною та регіональною політикою держави. Експортноорієнтована політика спрямована на розвиток і регулювання зовнішньоекономічної діяльності країни.

Беручи за основу світовий досвід, можемо говорити, що досконалість державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, розвинена законодавча база на всіх рівнях влади, розвинена система управління істотно впливають на експортноорієнтовану діяльність суб'єктів господарювання. Іншою важливою складовою частиною підприємницької активності на зовнішньому ринку є доступність кредитних ресурсів. Фінансові обмеження у вигляді високих витрат підприємства на здійснення ЗЕД і відсутність доступу до фінансових ресурсів стримують розвиток експортноорієнтованих суб'єктів.

Адміністративні обмеження, які включають значну кількість контролюючих органів, значні обсяги звітної документації, бюрократизація окремих процедур та існування численних підзаконних актів також є суттєвими факторами, що стримують розвиток експортноорієнтованих підприємств.

Для українських підприємств диверсифікація експорту шляхом переорієнтації сировинної спрямованості на вивіз готової продукції з великою доданою вартістю є одним з головних завдань зовнішньоекономічної діяльності. Емпіричні дослідження показали, що країни, які спеціалізуються на експорті високотехнологічної продукції, демонструють більш високі темпи економічного зростання. Важливим є не лише загальний рівень експорту в країні, але й структурна характеристика експортних галузей. Економіка швидко

зростаючих країн, таких як Китай, розвивається швидше за рахунок більшої конкурентоздатності високотехнологічних товарів на світовому ринку.

Висновки. Механізм стимулювання експорту необхідно спрямувати на розвиток експортоорієнтованих виробництв, що випускають готову, кінцеву продукцію, а також на оновлення технічної бази цих виробництв. Саме ці підприємства потребують державної підтримки, а також грошових коштів для підвищення інноваційно-технічного рівня й кваліфікації персоналу. Для вирішення ситуації, що склалась, необхідні постановка конкретних завдань і стабільна система стимулювання, що дасть змогу підприємствам сформулювати

довгострокову стратегію розвитку. Збільшення обсягів конкурентоспроможної експортної продукції залежить від наданих виробникам економічних пільг, інвестиційних коштів для підтримки й розвитку експортоорієнтованих виробництв та вжитих адміністративних заходів.

Стимулювання експортної спрямованості розвитку включає інституційні перетворення в економіці, створення фінансових інститутів, без яких неможливі ефективна зовнішня торгівля й розвиток експортного виробництва, вдосконалення банківської системи, розвиток транспорту й зв'язку та інші аспекти, які забезпечують екстернальний ефект для експортної діяльності.

Список використаних джерел:

1. McKinnon R.I. Foreign Exchange Constraints in Economic Development and Efficient Aid Allocation. *The Economic Journal*. 1964. Vol. 74. Iss. 294. P. 388–409.
2. Chenery H., Strout A.M. Foreign Assistance and Economic Development. *American Economic Review*. 1966. Vol. 56 (4). P. 679–733.
3. Бірюк О. Особливості діяльності експортних компаній на сучасному етапі розвитку світової економіки. *Ринок цінних паперів України*. 2012. Вип. 8. С. 19–24.
4. Кудря Я. Розвиток корпорацій: засади, тенденції, інструментарій : монографія. Львів : ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України», 2015. 188 с.
5. Русаков И. Формирование экспортного потенциала. *Вестник Саратовского государственного социально-экономического университета*. 2011. № 5 (39). С. 106–109.
6. Гацалов М. Современный экономический словарь-справочник. Ухта : УГТУ, 2002. 371 с.
7. Давидович О. Роль экспорта в економічному зростанні країни. *Формування ринкової економіки*. 2005. Вип. 14. С. 181–189.
8. Palley T.I. The rise and fall of export-led growth. *Levy Economics Institute of Board College*. 2011. No. 675. P. 3.
9. Trade statistics for the development of international business. URL: <http://www.trademap.org/Index.aspx> (дата звернення: 25.11.2019).
10. Бондар В. Пріоритети розвитку експортоорієнтованих підприємств України. *Сучасні підходи до управління підприємством* : збірник матеріалів доповідей учасників VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції. Київ : Політехніка, 2018. С. 40. URL: <http://conf.management.fmm.kpi.ua/proc/article/view/130738> (дата звернення: 25.11.2019).

References:

1. McKinnon R.I. (1964) Foreign Exchange Constraints in Economic Development and Efficient Aid Allocation, *The Economic Journal*, vol. 74, issue 294, pp. 388–409.
2. Chenery H., Strout A. (1966) Foreign Assistance and Economic Development, *American Economic Review*, vol. 56 (4), pp. 679–733.
3. Biryuk O. (2012) Osoblyvosti diyal'nosti eksportnykh kompaniy na suchasnomu etapi rozvytku svitovoyi ekonomiky [Peculiarities of activity of export companies at the present stage of development of the world economy]. *Rynok tsinnykh paperyv Ukrainy* [Securities Market], vol. 8, pp. 19–24.
4. Kudrya Ya. (2015) Rozvytok korporatsiy: zasady, tendentsiyi, instrumentariy [Corporate development: principles, trends, tools: monograph]. *DU "Instytut rehional'nykh doslidzhen' imeni M.I. Dolishn'oho NAN Ukrainy"* [NU "Institute of regional investigations named after M.I. Dolishnogo of the NAS of Ukraine"]. Lviv. 188 p.
5. Rusakov I. (2011) Formirovaniye eksportnogo potentsiala [Formation of export potential]. *Vestnik Sarat. gos. sots.-ekon. un-ta* [Saratov national socio-economical university Herald]. Saratov, vol. 5 (39), pp. 106–109.
6. Gatsalov M. (2002) Sovremennyy ekonomicheskyy slovar'-spravochnik [Modern economic dictionary-reference book]. Ukhta : UGTU, 371 p.
7. Davydovych O. (2005) Rol' eksportu v ekonomichnomu zrostanni krayiny [The role of export in the economic growth of the country]. *Formuvannya rynkovoyi ekonomiky* [Formation of market economy]. K. : KNEU, pp. 181–189.
8. Palley T. (2011) The rise and fall of export-led growth, *Levy Economics Institute of Board College*, vol. 675.
9. Trade statistics for the development of international business, URL: <http://www.trademap.org/Index.aspx> (accessed: 25.11.2019).
10. Bondar V. (2018) Priorytety rozvytku eksportooryentovanykh pidpryyemstv Ukrainy [Priorities of development of export-oriented enterprises of Ukraine]. *Proceedings of the VIII Vseukrayins'ka naukovo-praktychna konferentsiya "Suchasni pidkhody do upravlinnya pidpryyemstvom"* (Ukraine, Kyiv, April 6). Kyiv : Politechnica, p. 40. URL: <http://conf.management.fmm.kpi.ua/proc/article/view/130738> (accessed: 25.11.2019).

Dunska Alla, Bondar Valeriia
National Technical University of Ukraine
“Igor Sikorskiy Kyiv Polytechnic Institute”

EXPORT-ORIENTED DEVELOPMENT OF ENTERPRISES AS A DRIVER OF ECONOMIC GROWTH OF THE COUNTRY

The purpose of this paper is to identify the essence of export-oriented enterprises' development as a driver of economic growth in the country. Strengthening of integration tendencies in the world economy, expanding market boundaries and, accordingly, increasing and diversifying the participants of market relations in terms of their competitive advantage, complicate the environment of economic activity for domestic enterprises. The transformation of the external environment of enterprises in the direction of increasing the weight of export activity emphasizes the necessity to identify it as a key driver of economic growth of the country as a whole, which requires deep research. The essence of the concept of export-oriented enterprise development is considered in the article. The role and importance of export for the country's economic growth are substantiated. Various export-oriented models of development of the countries of the world are considered, by means of critical analysis the world leaders of export of goods and services and determinants of their success in the world market are determined. Analysis of previous studies allowed to define the concept of export-oriented development of enterprises, which is treated as a process of purposeful change of quantitative and qualitative characteristics of socio-economic system (enterprise) under the influence of external and internal factors aimed at increasing the share of products sold on the foreign market and fixing it at least 30% of the total volume of production. Prerequisites for export activity at Ukrainian enterprises have been identified and characterized. The priorities of development of export-oriented enterprises, as well as the role of the state in the activation of this process are determined. Stimulation of export orientation includes institutional transformations in the economy, creation of financial institutions, without which it is impossible to effectively export and develop export production, improve the banking system, develop transport and communications and other aspects that provide external effect for export activities.

Key words: export-oriented development, economic growth, world market, foreign economic activity.

JEL classification: O47.
